

2017-18

Impact Factor - 3.452

ISSN - 2348-7143

INTERNATIONAL RESEARCH FELLOWS ASSOCIATION

RESEARCH JOURNEY

Multidisciplinary International E-research Journal

PEER REFREED & INDEXED JOURNAL

December - 2017

SPECIAL ISSUE-XXI

भाषा, साहित्य आणि अनुवाद
भाषा, साहित्य और अनुवाद
Language, Literature and Translation

अतिथी संपादक :

डॉ. भाऊसाहेब गमे

प्राचार्य,

महात्मा गांधी विद्यामंदिरचे कला व वाणिज्य महाविद्यालय,
येवला, जि. नाशिक (महाराष्ट्र)

मुख्य संपादक :

डॉ. धनराज धनगर

सहा. प्राध्यापक,

महात्मा गांधी विद्यामंदिरचे कला व वाणिज्य महाविद्यालय,
येवला, जि. नाशिक (महाराष्ट्र)

सहयोगी संपादक : प्रा. रघुनाथ वाकळे (हिंदी विभाग), प्रा. कमलाकर गायकवाड (इंग्रजी विभाग)

This Journal is indexed in :

- UGC Approved Journal List No. 40705 & 44117
- Scientific Journal Impact Factor (SJIF)
- Cosmoc Impact Factor (CIF)
- Global Impact Factor (GIF)
- Universal Impact Factor (UIF)
- International Impact Factor Services (IIFS)
- Indian Citation Index (ICI)
- Dictionary of Research Journal Index (DRJI)

SWATIDHAN PUBLICATIONS

अनुक्रमणिका

अ. नं.	शोध निबंधाचे शीर्षक	लेखकाचे नाव	पृष्ठ
मराठी विभाग			
१	भाषा, साहित्य आणि अनुवाद यांचा सहसंबंध	डॉ. पृथ्वीराज तौर	१
२	भाषांतर : स्वरूप आणि व्याप्ती	डॉ. भाऊसाहेब गमे	२
३	अनुवाद संज्ञा-संकल्पना	डॉ. अरुण पाटील	३
४	अनुवादित साहित्य : संकल्पना व स्वरूप	डॉ. सागर लटके	४
५	अनुवाद प्रक्रिया : स्वरूप	डॉ. शिवप्रसाद वायाळ	५
६	अनुवाद प्रक्रिया व पद्धती	डॉ. सुभाष आहेर	६
७	अनुवादाचे प्रकार आणि मराठी साहित्य	डॉ. उज्वला देवरे, सुनील खैरनार	७
८	अनुवाद प्रक्रिया आणि मृजनशीलता	डॉ. प्रमोद आवेकर	८
९	भाषांतर आणि अनुवाद	डॉ. किरण पिंगळे	९
१०	लोकसमुहाकडून पौराणिक विषयावर अनुवादित झालेली मथुरा लभान बोलीतील लोकगीते	डॉ. भगवान सावळे	१०
११	ख्रिस्तपुराण : रूपांतर, लिप्यंतर, प्रकारांतर व भाषांतर	प्रा. विनय मडगावकर	११
१२	अनुवादाचे सांस्कृतिक महत्त्व	प्रा. माधवी पवार	१२
१३	अनुवाद : संकल्पना व महत्त्व	डॉ. गीतांजली चिने	१३
१४	काव्यानुवाद 'जगतांना' : साहित्य, भाषा व अनुवाद	प्रा. नवसो परव	१४
१५	भारतीय कवितांचे मराठी अनुवाद	डॉ. विद्या सुर्वे-वोरसे	१५
१६	अन्य भाषांमधून मराठी भाषेत अनुवादित झालेले ग्रंथ : एक आकलन	डॉ. स्नेहल मराठे	१६
१७	एक अजरामर अनुवाद - 'एक होता कार्बूर'	डॉ. शीला गाढे	१७
१८	प्रसारमाध्यमे आणि इतर क्षेत्रातील अनुवाद संधी	डॉ. प्रकाश शेवाळे	१८
हिंदी विभाग			
१९	अनुवाद साहित्य का स्वरूप एवं संकल्पना	डॉ. व्ही. डी. सूर्यवंशी	१९
२०	अनुवाद : स्वरूप, आवश्यकता एवं समस्या	डॉ. अनिता नेरे, डॉ. योगिता हिरे	२०
२१	अनुवाद : स्वरूप और विवेचन	के. के. वच्छाव	२१
२२	अनुवाद साहित्य कि व्याप्ती और प्रासंगिक महत्त्व	डॉ. डी. वी. महाजन	२२
२३	अनुवाद एवं प्रयोजनमुलक हिंदी	डॉ. गजानन वानखेडे	२३
२४	अनुवाद : स्वरूप, महत्त्व एवं उपयोगिता	डॉ. सुनिता कावळे	२४
२५	अनुवाद साहित्य : स्वरूप, संकल्पना एवं आवश्यकता	प्रा. रविंद्र ठाकरे	२५

अन्य भाषांमधून मराठी भाषेत अनुवादित झालेले ग्रंथ : एक आकलन

डॉ. स्नेहल संजय मराठे
मराठी विभाग,
मसगा कला, विज्ञान व वाणिज्य महाविद्यालय मालेगाव कॅम्प
ता. मालेगाव जि. नाशिक.

प्रस्तावना :

आपला देश बहुभाषिक आहे. प्रत्येकाला आपल्या मातृभाषेसोबत इतर राज्यांतील भाषेची माहिती असणाऱ्यांचे प्रमाण कमी आहे. भारतासारख्या अवाढव्य आणि बहुभाषिक देशात जन्मणारे साहित्य त्या त्या भूभागातील प्रदेशाचे रंग, संस्कृती सोबत घेऊनच येते. त्यामुळे महाराष्ट्रातील चांगल्या वाचकाला शेजारच्या जनांकमधील किंवा दूरच्या पंजाबमधील साहित्याविषयी ओढ वाटणे हे चांगले लक्षण आहे. तसेच महाराष्ट्रातील लेखक काय लिहितायत याविषयी ओरिसातील वाचकाला उत्सुकता वाटणे, हेही चांगले लक्षण आहे. हे आदानप्रदान होण्यासाठी अनुवादित पुस्तकांची आवश्यकता आहे.

भाषेची समृद्धी होण्यासाठी इतर भाषेतून भाषांतरित किंवा अनुवादित झालेले ग्रंथ उपयुक्त आहेत. अनुवाद करणे ही एक व्यक्तिनिष्ठ कला आहे. सुसंस्कृत वाचकाची ही एक स्वाभाविक प्रतिक्रिया असते. एखाद्या आवडलेल्या साहित्यकृतीचा आस्वाद इतरांना घेता यावा म्हणून वाचक त्याला अवगत असलेल्या भाषेत तिचे भाषांतर करतो. कारण मुळ साहित्यकृतीची भाषा इतरांना येत असते असे नाही. केवळ साहित्याच्याच नव्हे, तर दैनंदिन व्यवहाराच्या सर्वच क्षेत्रात जिथे भाषा समजण्याची अडचण निर्माण होते, तिथे मुळ भाषेतून साध्यभाषेत अनुवाद करून घेऊन या अडचणीचे आपण निवारण करतो. ही अन्यभाषिक अनुवादक्रिया म्हणजेच भाषांतर होय.

अनुवादाचे महत्त्व :

केवळ परदेशीच नव्हे तर आपल्याच देशातील इतर प्रदेशांतील भाषांशी सुद्धा आपला परिचय हा बऱ्याचवेळा त्यांच्या इंग्रजी अनुवादातून होतो. अनुवादाचे महत्त्व माहित असून देखील त्यासाठी विशेष प्रयत्न होताना दिसत नाही. मागील काही वर्षांत मराठीत अनुवादित साहित्याची लाट आली आहे, ती सुद्धा मुख्यतः इंग्रजीतून केलेल्या अनुवादांची वास्तविक भाषा समृद्ध होण्यासाठी भारतातील प्रत्येक भाषेची थेट देवघेव शक्य झाली पाहिजे. अनुवादामुळे निरनिराळ्या प्रदेशातील, निरनिराळ्या संस्कृतीचे संदर्भ असलेले साहित्य व्यक्त करण्यासाठी नवीन शब्दही घेऊन येते. आंतरराष्ट्रीय पातळीवर युद्ध, समाजव्यवस्था, वांशिक संकट अशा अनेक अनुभवांचा परिचय आपल्याला अनुवादातूनच होतो त्यासाठी आपली भाषा वळवावी लागते. मराठी प्रदेशातील निरनिराळ्या, समाजाविषयीचे मूळ लेखन त्या प्रादेशिक किंवा ग्रामीण भाषेत असेल तर ते समजून घ्यायला वाचकांना वेळ लागला. बंगाली, पंजाबी, मल्याळम अशा भाषांतून जर साहित्य थेट भाषांतराद्वारे मराठीत आले तर कितीतरी नवीन दिशांनी भाषा विस्तार पावेल.

अनुवादित मराठी वाङ्मय :

मराठीमध्ये अनुवाद खूप पूर्वीपासून होत आले आहेत. सर्वांत प्रथम स्थानी 'ज्ञानेश्वरी' येते. रामायण, महाभारत इत्यादी महाकाव्य किंवा पुराणकथा उपनिषदांमधील कथा, संस्कृत नाटक व त्यांच्या कथावस्तू याप्रमाणे जुन्या साहित्यापर्यंत जाता येते. इंग्रजी सत्तेमुळे मराठीचा इंग्रजी साहित्य-संस्कृती-भाषा यांच्याशी संपर्क झाला. इ.स. १८१८-१८७४ या कालखंडाला 'भाषांतर युग' असे म्हणतात. या काळातील वाङ्मयाला 'मराठी गद्याचा इंग्रजी अवतार' असेही म्हटले जाते. ब्रिटीश काळात इंग्रजीची ओळख आपल्याला झाल्यानंतर त्यातील मूळ आणि

अनुवादित वाङ्मयही आपण वाचू लागलो सुरुवातीला भारतीयांसाठी इंग्रजी भाषा ही जगाकडे पाहण्याची खिडकी होती. ती आता महाद्वार बनलं आहे, इतकं महत्त्व तिचे वाढलं आहे. इ.स.१८०५ मध्ये विल्यम म्हणजे कॅरोल प्रकाशित केलेले सेंट-मॅथ्यूजचे पुस्तक म्हणजे 'शुभवर्तमान' होय.

इ.स. १८०६ मध्ये तंजावरमधील सरफोजीराजे यांनी इसापनीती, सिंहासनवर्तिशी, हितोपदेश, पंचतंत्र यांची भाषांतरे करवून घेतली. मात्र नंतरच्या काळात संस्कृती, बंगाली, इंग्रजी ग्रंथांची मराठी भाषांतरे फार मोठ्या प्रमाणात झाली. इंग्रजी ग्रंथांची भाषांतरे करण्यास मराठी लेखकास उत्तेजन मिळावे म्हणून सरकारने 'दक्षिणा प्राईज कमिटी' ची स्थापना केली. भारतीयांनी इंग्रजीत लिहिलेल्या साहित्यास 'इंडो ऑग्लियन साहित्य' या नावाने संबोधले जाते. १८९४ मध्ये इतहासाचार्य वि. का. राजवाडे यांनी भाषांतर हे नियतकालिक सुरु केल्याची नोंद आहे.

विष्णू मोरेश्वर महाजनी यांनी इंग्रजीतील 'विणाकाव्ये' मराठीत आणली. तसेच वर्डस्वर्थ, शेले, कीट्स, कोलरिज, वायरन, स्कॉट, बर्न्स इत्यादी कव्यांच्या ४१ कविता मराठीत रुपांतरित करून महाजनी यांनी 'कुसुमांजली' नावाने प्रसिद्ध केल्या. खंडेराव भिकाजी बेलसरे यांनी तर शेक्सपियरच्या भाषांतरित नाटकांची एक मालिकाच तयार केली. हरी केशवजी व म. गो. कोल्हटकर यांना तर इंग्रजी कवितेचे मराठी अग्रदूत असे म्हटले जाते.

१९ व्या शतकात कथा, कादंबरी, कविता, नाटक, समीक्षा ग्रंथ या सर्वांचे विविध भाषांतून मराठी भाषेत भाषांतर झाले आहे. वि. वा. शिरवाडकरांनी शेक्सपियरच्या 'ऑथेल्लो' चे मराठीत भाषांतर केले. विंदा करंदीकरांनी किंग लियरचे केलेले 'राजा लियर' हे भाषांतर म्हणजे भाषांतराचा उत्तम उदाहरण आहे. बंगालीत रविंद्रनाथांनी 'गीतांजली' चे केलेले भाषांतर प्रसिद्ध आहेच व वि. सी. गुर्जर यांनी अनेक राष्ट्रभाषा आंदोलनामुळे हिंदी-मराठी भाषांतर अधिक होऊ लागले. हिंदीतील प्रसिद्ध कवी संत कबीर व संत मीराबाई यांच्या काव्याचे मराठीत अनुवाद मंगेश पाडगावकर व बा. भ. चोरकर यांनी केले आहे. तसेच प्रा. वसंत देव, प्रा. चंद्रकांत बांदिवडेकर इत्यादींनी हिंदीतून दर्जेदार भाषांतरे केली आहेत. 'नॉट विदाऊट माय डॉटर' ही बेटा महमुदी यांची कादंबरी आहे. एका स्त्रीचा स्वतःच्या व स्वतःच्या मुलीचा स्वातंत्र्यासाठी चाललेला संघर्ष यात चित्रित केलेला आहे. लीना सोहोनी यांनी या कादंबरीचा अनुवाद केला आहे.

१९८१-८२ सालापासून कन्नड साहित्याचा मराठीत अनुवाद होत आहे. डॉ.के. शिवराम कारंत यांच्या ज्ञानपीठ पुरस्कार विजेत्या कादंबरीचा अनुवाद डॉ.उमा कुलकर्णी यांनी केला. डॉ.एस.एल.भैरप्पा यांच्या कादंबऱ्याही मराठीत आल्या आहेत. वंशवृक्ष, परिशोध, पर्व या डॉ.भैरप्पा यांच्या ग्रंथांचे मराठीत अनुवाद डॉ.उमा कुलकर्णी यांनी केले. गिरीश कर्नाड यांच्या नाटकाचे अनुवादही झाले आहेत. पर्व ही महाभारताच्या पार्श्वभूमीवरची कादंबरी विशेष लक्षणीय आहे. महाभारतातील उत्तुंग व्यक्तिरेखांचा शोध घेऊन त्याच चित्रण वास्तव स्वरूपात करण्याचा प्रयत्न यात त्यांनी केला आहे. त्यांच्या 'चिदंबर रहस्य' या कादंबरीचा अनुवाद उमा कुलकर्णी यांनी केला आहे. मीना वांगीकर या देखील कन्नडमधून मराठीत अनुवाद करतात. धनश्री हळबे यांनी मल्याळम् साहित्य मराठीत अनुवादित केले आहे. चंद्रकांत पाटील हिंदीतून कवितांचे अनुवाद मराठीत करतात. त्यांनी भारतीय भाषांमधील निवडक कविता 'कवितान्तरण' या पुस्तकाद्वारे वाचकांसमोर आणल्या आहेत. राय यांची 'फेलूदा' कथांची मालिका अशोक जैन यांनी इंग्रजीतून मराठीत अनुवादित केली आहे. अलीकडे रविंद्रनाथांच्या निवडक कविता नरेंद्र जाधव यांनी मराठीत आणल्या आहेत. मामा वरेरकर, गोपीनाथ तळवलकर यांनी बंगाली साहित्य मराठीत अनुवादित केले आहे. शरदबाबुंच्या 'परिणीता', 'विप्रदास', अशा अनेक कादंबऱ्या तसेच रविंद्रनाथांच्या कादंबऱ्या, नाटकं, निबंध मामांनी मराठीत आणली. मृणालिनी केळकर, रंजना पाठक, विलास गीते, मृणालिनी गडकरी यांनी देखील बंगालीतून मराठीत अनुवादित केलेली पुस्तके वाचकांना आकर्षून घेतात.

साहित्य अकादमी पुरस्कार प्राप्त धोरुबेन पटेल यांची 'आगांतुक' ही कादंबरी आहे. सुपमा करोगल यांनी या कादंबरीचा उत्तम अनुवाद केला आहे. आत्मशोध घेणारी ही कादंबरी आहे. गुजरातीतील लेखिका उषा शेट या स्वतःच्या लिखाणाचा मराठी अनुवाद स्वतःच करतात. त्यांनी 'मृत्यु मरी गयूं' या कादंबरीचा केलेला मराठी अनुवाद 'माझी नीता' हा विशेष उल्लेखनीय आहे. त्यांच्या मुलीला झालेल्या असाध्य रोगाशी झगडताना तिने दाखावलेली जिद्द याचे मनाला भिडणारं चित्रण या पुस्तकात येतं. पक्षघात झालेल्या नायकाच्या आयुष्याचा वेध घेणारी कादंबरी 'पॅरेलिसिस' चंद्रकांत बर्कीच्या या कादंबरीचा सुंदर अनुवाद मोहन वेल्हाळ यांनी केला. मानवी नात्यांवर भाष्य करणारी ही कादंबरी आहे. उडियातून अनुवाद करणारे वासुदेव आणि राधा जोगळेकर, सिंधी साहित्य मराठीत आणणारे लछमन हर्दवाणी अशा अनेक साहित्यिकांनी मराठी वाचकांना इतर भाषांमधील साहित्याचा खजिना खुला करून दिला आहे.

अरेबियन नाईट्स सारखे अनुवादित पुस्तक Most Seller Book म्हणून प्रसिद्धी मिळवत आहे. हॅरी पॉटर मराठीत येणे ही एक मोठी पर्वणीच आहे. फादर दिब्रिटो यांनी बायबलच्या केलेल्या 'सुबोध बायबल' या अनुवादाच्या प्रती प्रचंड वेगाने खपल्या एक उत्तम अनुवादक म्हणून साने गुरुजींचा उल्लेख करावासा वाटतो. मुलांना समजेल अशा भाषेत त्यांनी पाश्चात्य साहित्य मराठीत आणलं मिझराबल या जगप्रसिद्ध कादंबरीचं 'दुःखी', जॉर्ज इलियटच्या 'सायलस मरीनर' चा मनुबाबा, थॉमस हार्डीच्या 'मेयर ऑफ कास्टर ब्रिज' वर आधारीत 'दुर्देवी' ही कादंबरी असे साने गुरुजींचे अनुवाद वाचकांना अतिशय आनंद देतात. अलीकडे इंग्रजीचा वावर व वापर खूप वाढला असला तरी इंग्रजीतून मराठीत मोठ्या प्रमाणात अनुवाद होत आहेत.

समारोप :

जागतिकीकरणामुळे जग जवळ येत आहे. आजच्या युगात ज्ञानसमृद्ध होण्यासाठी विविध भाषा येणे व त्यातील साहित्य वाचणे आवश्यक आहे. भाषेच्या व साहित्याच्या माध्यमातून सर्वच मानव जातीला एकमेकांना जाणून घेण्याची जिज्ञासा निर्माण होते. भिन्न भाषांमधून मराठीत मोठ्या प्रमाणावर अनुवाद होत आहेत. मराठीत असे अनुवाद होत राहिल्यामुळे मराठीतलं लिखाण नक्कीच समृद्ध होत आहे.

संदर्भ ग्रंथ :

१. भाषांतर चिकित्सा : डॉ. मधुकर मोकाशी, स्नेहवर्धन प्रकाशन.
२. व्यावहारिक मराठी : संपा. डॉ. स्नेहल तावरे.
३. अद्वैत : प्रा.विनोद राठोड, प्रा.गायत्री राठोड-गाडेकर
४. परिवर्तनाचे प्रवाह : डॉ. मनोहर जाधव.
५. मासिक साहित्यसूची : पुणे मार्च २०११.